

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Оленченко Н.Г.,

*аспірантка відділу проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою*

Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України

ORCID: 0009-0001-2963-415X

e-mail: Natali olenchenko@gmail.com

Оленченко Н.Г. Теоретичні засади визначення об'єкта кримінальних правопорушень проти власності у сфері будівництва.

В статті розглядається теоретичний аспект такого елементу складу кримінальних правопорушень проти власності у будівельній промисловості, як об'єкт відповідного кримінального правопорушення (злочину чи проступку). Проаналізовано роль і значення об'єкта кримінального правопорушення в українській правовій системі. Так, встановлено, що практичне значення об'єкта кримінального правопорушення надзвичайно важливе принаймні в двох аспектах 1) нормотворчому (законодавчому) та 2) прикладному (кримінально-правова кваліфікація). Визначено що структура більшості розділів Особливої частини Кримінального кодексу України визначається головним чином змістом об'єкта кримінального правопорушення, чим опосередковується нормотворче значення об'єкта кримінального правопорушення.

У статті авторка підтримує триступеневу класифікацію об'єктів кримінального правопорушення – їх поділ на загальний, родовий та безпосередній. Визначено, що використання видового об'єкта кримінального правопорушення є недоцільним як з теоретичної, так і практичної точок зору.

Авторка розглядає основні концепції загального об'єкта злочину, що існують в українській науці кримінального права. Такими концепціями є визначення об'єкту злочину як: 1) суспільних відносин; 2) цінностей; 4) благ; 5) правовідносини; 6) реалії життя; 7) порядок відносин між людьми, що виникають у суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів. Проаналізовані переваги і недоліки кожного з означених підходів до визначення об'єкта кримінального правопорушення.

Також проаналізовано поняття і значення родового об'єкта злочинів проти власності. Так, авторка критикує підхід що таким об'єктом є власність як одночасно економічна і правова категорія. Встановлено, що саме порядок відносин між учасниками будівельних відносин приводиться у невідповідний законодавству України стані внаслідок кримінальних правопорушень в сфері власності у будівельній галузі.

На підставі відповідного аналізу визначено, що основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти власності у будівельній сфері є порядок відносин між фізичними та юридичними особами (забудовник, підрядники, інвестор, власник земельної ділянки, регулюючі органи тощо) щодо створення (нове будівництво, реконструкція, реставрація та капітальний ремонт) матеріальних благ – а саме об'єктів будівництва.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; склад кримінального правопорушення; об'єкт кримінального правопорушення; злочин; проступок; власність; злочини проти власності; будівельна промисловість.

Olenchenko N.G. Theoretical principles for determining the object of criminal offenses against property in the building industry.

The article considers the theoretical aspect of such an element of the composition of criminal offenses against property in the construction industry as the object of the corresponding criminal offense (crime or misdemeanor). The author analyzes the role and significance of the object of a criminal offense in the Ukrainian legal system. Thus, it is established that the practical significance of the object of a criminal offense is extremely important in at least two aspects: 1) normative (legislative) and 2) applied (criminal legal qualification). It is determined that the structure of most sections of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine is determined mainly by the content of the object of a criminal offense, which mediates the normative significance of the object of a criminal offense.

In the article, the author supports a three-stage classification of objects of a criminal offense – their division into general, generic and direct. It is determined that the use of a specific object of a criminal offense is inappropriate from both theoretical and practical points of view.

The author considers the main concepts of the general object of crime that exist in the Ukrainian science of criminal law. Such concepts are the definition of the object of crime as: 1) social relations; 2) values; 4) goods; 5) legal relations; 6) realities of life; 7) the order of relations between people that arise in society regarding material and intangible objects. The advantages and disadvantages of each of the above-mentioned approaches to defining the object of a criminal offense are analyzed.

The concept and meaning of the generic object of crimes against property are also analyzed. Thus, the author criticizes the approach that such an object is property as both an economic and legal category. It is established that it is the order of relations between participants in construction relations that is brought into a state that does not comply with the legislation of Ukraine as a result of criminal offenses in the field of property in the construction industry.

Based on the relevant analysis, it was determined that the main direct object of criminal offenses against property in the construction sector is the order of relations between individuals and legal entities (developer, contractors, investor, land owner, regulatory authorities, etc.) regarding the creation (new construction, reconstruction, restoration and major repairs) of material goods – namely, construction objects.

Key words: criminal offense; composition of a criminal offense; object of a criminal offense; crime; misdemeanor; property; crimes against property; construction industry.

Постановка проблеми. Для вдосконалення норм Кримінального кодексу України, як матеріально-правової основи боротьби зі злочинністю – законотворча діяльність має спиратись на наукові розробки і концепції з урахуванням загальних засад антикримінальної політики держави. І в цьому контексті надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення має об'єкт кримінального правопорушення (до 2020 року – об'єкта злочину). Саме об'єкт кримінального правопорушення традиційно в українській кримінально-правовій науці є першим елементом в процесі дослідження складу будь-якого злочину чи проступку – адже саме посягання на відповідний об'єкт зумовлює рівень суспільної небезпечності діяння.

Метою публікації є вироблення наукового підходу до розуміння об'єкта кримінальних правопорушень проти власності у сфері будівельної діяльності (будівництва). Дана мета опосередковується в завданнях: 1) проаналізувати основні існуючі в Україні підходи до розуміння об'єкта кримінального правопорушення; 2) встановити оптимальний підхід для застосування його при забезпеченні кримінально-правової охорони майнових і пов'язаних із ними зобов'язальних відносин в сфері будівництва; 3) виробити авторське визначення об'єкта відповідних кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. Проблемою об'єкта кримінальних правопорушень (донедавна – об'єкта злочину) в т.ч. і проти власності Україні займалось дуже широке коло вчених. Праці ряду з них: Н.О. Антонюк, І.О.Бандурка, П.С. Берзін, О.К. Василяка, О.Ю. Вітко, С.Б. Гавриш, В.П. Ємельянов, А.В. Коростиленко, О.М. Костенко, А.В. Ландіна-Виговська, С.Я. Лихова, Ю.А. Пономаренко, В.Я. Тацій, Є.В. Фесенко – стали методологічною основою даної статті.

Виклад основного матеріалу. В українській науці кримінального права, зокрема, існує важлива теоретична проблема визначення об'єкта злочину. Попри те, що дана проблема, виходячи з її зовнішні рис має суто споглядальний характеру даної проблеми – її практичне значення надзвичайно важливе принаймні в двох аспектах: 1) нормотворчому (законодавчому), який проявляється у створенні кримінально-правових норм та 2) прикладному, проявом якого є кримінально-правова кваліфікація.

Так, зокрема нормотворче значення об'єкта кримінального правопорушення полягає в тому, що він використовується для побудови Особливої частини Кримінального кодексу України. Наприклад, українські вчені слушно зазначають, що Особлива частина КК України складається з XX розділів, які розміщені в певній послідовності в залежності від родового об'єкта. Винятки складають лише два розділи: Розділ XV «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та Розділ XIX «Військові кримінальні правопорушення», які сконструйовані в залежності від спеціального суб'єкта [1, с. 6].

В цьому контексті важливо зазначити, що у науці кримінального права найпоширенішою є триступенева класифікація об'єктів «по вертикалі» (загальний, родовий та безпосередній). Така класифікація цілком відповідає потребам практики, є дуже логічною, оскільки ґрунтується на співвідношенні філософських категорій «загального», «особливого» та «окремого». Така класифікація дає змогу визначити об'єкти кримінально-правової охорони на різних рівнях їх узагальнення [2, с. 105].

Попри це, деякі автори виділяють також і видовий об'єкт кримінального правопорушення. Так, А.А. Вознюк розвиває вчення про видовий об'єкт злочину шляхом виділення в його межах підродового (охоплює споріднені безпосередні основні об'єкти декількох злочинів у межах одного родового об'єкта) та міжродового (охоплює безпосередні основні та додаткові об'єкти декількох злочинів у межах різних родових об'єктів) об'єктів злочину [3, с. 6].

В контексті практичного значення об'єкта злочину варто звернутись до його використання в контексті кримінально-правової кваліфікації. Так, варто погодитись з І.О. Бандуркою, яка слушно зазначає, що об'єкт злочину є надзвичайно важливим, хоч і юридично рівнозначним обов'язковим елементом складу будь-якого кримінально протиправного та суспільно небезпечного діяння. Теоретичний аспект об'єкту злочину детально розроблено в юридичній науці, проте до цього часу точиться багато дискусій щодо його визначення [4, с. 70-71].

Традиційним для української кримінально-правової науки є визначення об'єкта кримінального правопорушення (донедавна – об'єкта злочину) через призму суспільних відносин. Так, усталеним є визначення В.Я. Тація та його наукової школи про те, що уся сукупність суспільних відносин, що охороняється кримінальним законом від кримінальних правопорушень, є загальним об'єктом кримінального правопорушення. Загальний об'єкт на кожен окремих визначений момент часу є стабільним, але з плином часу є динамічним, оскільки внаслідок змін у кримінальному законі окремі суспільні відносини можуть додаватися до нього (братися під кримінально-правову охорону), а інші – вилучатися з нього (виводитися з-під кримінально-правової охорони). Обсяг загального об'єкта кримінального правопорушення на кожний окремо взятий момент часу свідчить, зокрема, про обсяг криміналізації у відповідному кримінальному законі і, загалом, про стан здійснення кримінально-правової політики в державі [5].

Л.М. Кривоченко та Р.С. Орловський розвивають дану концепцію, зазначаючи що суспільна небезпечність як матеріальна ознака злочину полягає в тому що діяння або заподіює шкоду суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або створює реальну можливість заподіяння такої шкоди [6, с. 37].

Попри те, що дана концепція має своїм джерелом напрацювання ще радянської доби – вона має своїх стійких прихильників і на даний час. Зокрема, ряд вчених намагаються зробити вказане визначення більш конкретизованим. Так, О.Ю. Вітко визначає об'єктом злочину є унормовані (впорядковані) різними соціальними нормами (права, моралі, локальними, звичаєвими), найбільш важливі суспільні відносини, що охороняються нормами кримінального права від конкретного злочинного посягання, і яким внаслідок такого злочинного посягання завжди завдається істотна шкода [7].

Критикуючи вказане визначення варто зауважити що, фактично порушення не всіх соціальних норм (крім, звісно правових) тягне за собою юридичну відповідальність, зокрема кримінальну. Так, жодним чином не може в світській державі бути криміналізовано порушення релігійних норм, навпаки – стаття 181 КК України встановлює відповідальність за посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів.

Одночасно із вказаною концепцією об'єкта злочину як суспільних відносин існує розуміння об'єкта злочину як блага, що в українській правовій науці започаткував С.Б. Гавриш. Так, На його думку, правове благо завжди піддається злочинному впливу, а тому цьому благу завдається шкода, яка може бути встановлена завдяки, насамперед, розумінню його як цінності. Саме від цінності правового блага як об'єкта залежать характер, зміст і розмір наслідків злочинного посягання особи. Наслідки злочину і є оцінкою ступеня враження охоронюваного правового блага і викликаних цим змін у дійсності, які мають вираз у конкретній кількісно-якісній категорії (тяжкі тілесні ушкодження, масова загибель тварин, руйнування екосистем тощо) [8, с. 64].

В рамках цієї ж концепції на підставі аналізу об'єктивних ознак складу шахрайства за кримінальним правом Єгипту та Йорданії, М. Байдусі доводить, що об'єктом цих злочинів слід визнавати суспільний інтерес, пов'язаний з охороною власності, який є правовим благом [9, с. 6]. Вказана концепція є спробою автора прокласти певний логічний ланцюжок між концепціями об'єкта злочину як суспільних відносин та об'єкта злочину як блага (що опосередковуються суспільним інтересом).

Близькою за змістом до даної концепції є концепція визначення об'єкта злочину як цінностей. Так, Є.В. Фесенко визначає, що основною формулою є «об'єкт – цінності». Адже цінне – це те, що має для людей позитивне значення. Саме тому найважливіші індивідуальні та соціальні цінності бере під захист кримінальний закон. Крім того, розуміння об'єкта злочину як ціннісної категорії дає можливість диференціації об'єктів правової охорони, їх порівняння для визначення відповідних пріоритетів [10, с. 225]. Дану концепцію поділяє також і П.С. Берзін, який П.С. Берзін, враховуючи механізм заподіяння шкоди майновим правам суб'єкта права інтелектуальної власності на ці

засоби індивідуалізації, автор доводить, що злочин, передбачений ст. 229 КК, посягає також і на таку цінність, як порядок (механізм) використання зазначених засобів індивідуалізації у сфері господарської діяльності, оскільки гарантовані законодавством права на ці об'єкти інтелектуальної власності забезпечують суб'єктам господарювання їх використання у сфері суспільного виробництва, спрямованого на виготовлення та реалізацію товарів, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність. Тому додатковим об'єктом цього злочину пропонується визнавати встановлений порядок (механізм) використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг як об'єктів права промислової власності у сфері господарської діяльності [11, с. 11-12].

С.Я. Лихова визначає загальним об'єктом злочинів слід вважати ті відносини, які склалися в суспільстві між окремими його членами та їх об'єднаннями, і які в інтересах всього суспільства піддані нормативному регулюванню – тобто, правовідносини. Держава за допомогою механізму правового регулювання врегульовує (упорядковує) найголовніші, найбільш цінні та значимі суспільні відносини і тим самим вони перетворюються у правовідносини. Правовідносини є об'єктом кримінально-правової охорони та утворюють зміст обов'язкової ознаки певного складу злочину – його безпосереднього об'єкта [12, с. 80].

Аналіз концепцій загального об'єкта кримінального правопорушення був би неповним без посилання на концепцію, розроблену у Інституті держави і права імені В.М. Корецького НАН України під керівництвом академіка О.М. Костенка. Так, прихильники даної концепції вважають що порядок – це спосіб існування суспільних відносин. А злочини, на думку фахівців, змінюють спосіб існування суспільних відносин, а не самі суспільні відносини. Таким чином, формула визначення самого поняття об'єкта злочину може бути на ступню: «Об'єкт злочину – це охоронюваний кримінальним законом порядок відносин між людьми, що виникають у суспільстві з приводу матеріальних і нематеріальних предметів». Останні ж є саме предметами злочинів [13, с. 105].

В.П. Ємельянов та А.В. Коростиленко намагаються узагальнити всі вищевказані та інші концепції об'єкта злочину та визначають, що в якості такого загального поняття об'єкта злочинів може бути поняття «охоронювані кримінальним законом явища реальної дійсності», оскільки, як суспільні відносини, так і блага, цінності, люди, сфери життєдіяльності людей, права, свободи, інтереси тощо повністю охоплюються таким універсальним поняттям як «явища реальної дійсності (реалії життя, життєві реалії)» [14, с. 258-259].

Водночас вважаємо дану концепцію надто широкою з огляду на наступне. Норми кримінального права охороняють порівняно невелику частину вищевказаних «реалій життя», при цьому традиційно вважається що предметом охорони є саме найбільш важливі з них, посягання на які становить суспільну небезпеку (на відміну від наприклад суспільної шкоди в адміністративно-деліктному праві). Для охорони ж інших «реалій життя» цілком достатньо норм інших галузей права.

В контексті ж родового об'єкту злочинів проти власності слід зробити наступне уточнення. Суддя Верховного Суду Н.О. Антонюк визначає, що власність як родовий об'єкт складів злочинів проти власності треба розуміти з урахуванням економічних і юридичних начал у сукупності. Порушення відносин власності як економічних зв'язків одночасно передбачає порушення власності у юридичному змісті (як права власності чи зобов'язальних відносин). Відтак, підсумовує вона, власність – це економічні відносини власності, врегульовані правом, які виникають стосовно належності та товарного обігу майна, послуг, енергії й інших об'єктів власності [15, с. 106].

Критикуючи даний підхід, слід зважити на ряд особливих ознак власності як соціальної категорії. В суспільстві (соціумі) дійсно існує як економічний (змістовний) та і правовий (формальний) вимір власності, причому останній слід розуміти як встановлений соціальними нормами (правовими, моральними, релігійними тощо) порядок відносин між людьми (а також людьми і юридичними особами, в т.ч. і публічно-правовими утвореннями) щодо певних матеріальних благ (речей).

В дослідженнях господарських кримінальних правопорушень деякі автори вважають родовим об'єктом цих злочинів систему та порядок охоронюваних законом суспільних відносин, що виникають і існують у процесі діяльності суб'єктів господарювання у сфері соціального будівництва, спрямованої на виготовлення і реалізацію продукції, виконання робіт або надання послуг вартісного характеру, і служать основою для здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності [16, с. 106].

Висновки. Вважаємо саме цю концепцію «об'єкт кримінального правопорушення як порядок відносин між людьми» найбільш ефективною в контексті дослідження об'єкта кримінальних правопорушень проти власності в сфері будівництва з наступних міркувань.

По-перше, сфера будівництва є однією з найбільш врегульованих галузей економіки в Україні та у світі загалом. Відтак порядок суспільних відносин (відносин між людьми) у сфері будівництва регулюється величезною кількістю імперативних (нормативно-правових) а також диспозитивних (договірних) правових норм.

По-друге сфера будівництва безпосередньо стосується створення нових матеріальних предметів (в першу чергу будівель і споруд). При цьому дана сфера характеризується складним колом учасників будівельних відносин – фізичних та юридичних осіб (забудовник, підрядники, інвестор, власник земельної ділянки, регулюючі органи тощо), і складними формами взаємодії цих суб'єктів щодо створення нових об'єктів права власності – будівель і споруд.

Зрештою, слід констатувати саме порядок відносин між учасниками будівельних відносин приводиться у невідповідний законодавству України стані внаслідок кримінальних правопорушень в сфері власності у будівельній галузі. Це зокрема означає, що вчиняючи кримінальне правопорушення проти власності у сфері будівництва, винний приводить майнові, а інколи – також і зобов'язальні відносини у сфері будівництва у стан, що суперечить природно-правовим законам суспільства, що відображається у порушенні правових (в першу чергу кримінально-правових) та інших соціальних (моральних, релігійних тощо) норм, що врегульовують відносини власності.

Таким чином, основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень проти власності у будівельній сфері є порядок відносин між фізичними та юридичними особами (забудовник, підрядники, інвестор, власник земельної ділянки, регулюючі органи тощо) щодо створення (нове будівництво, реконструкція, реставрація та капітальний ремонт) матеріальних благ – а саме об'єктів будівництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальне право України. Особлива частина: навчальний посібник / Попович О.В., Томаш Л.В., Латковський П.П., Бабій А.Ю. Чернівці, 2022. 319 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і допов. Х., 2010. 456 с.
3. Вознюк А.А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2018. 38 с.
4. Бандурка І.О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua: Науково-практичний журнал*. 2015, № 2. С. 70–75.
5. Тацій В.Я., Пономаренко Ю.А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2022, № 2(18). URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/267697>.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / Т. 1: Загальна частина. за ред. В.Я. Тація та ін. Х., 2013. 376 с.
7. Вітко О.Ю. Теоретичні аспекти об'єкта і предмета злочину. *Юридичний збірник Державного університету інфраструктури і технологій*, 2020 № 1(6). С. 119 (111-120). URL: <https://df.duit.in.ua/index.php/dictum/article/view/133/115>.
8. Гавриш С.Б. Уголовно-правовая охрана природной среды. Проблемы теории и развитие законодательства. Х., 1994. 640 с.
9. Мохаммед А М Байдусі. Кримінальна відповідальність за шахрайство за законодавством Єгипту, Йорданії, України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2007. 16 с.
10. Фесенко Є.В. Права людини як найважливіша цінність що потребує кримінально-правового захисту. *Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання»*. Острог, 16-17 листопада 2012 р. С. 225-226.
11. Берзін П.С. Незаконне використання засобів індивідуалізації учасників господарського обороту, товарів та послуг: аналіз складів злочину, передбаченого ст. 229 КК України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 К., 2004. 22 с.
12. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (розділ V Особливої частини КК України): Монографія. К., 2006. 573 с.
13. Костенко О., Ландіна-Виговська А. Поняття об'єкта злочину: дискусію варто продовжити. *Право України*. 2008. Вип. 4. С. 101–105.
14. Ємельянов В.П., Коростиленко А.В. Дискусійні питання щодо загального поняття об'єкта злочинів. *Часопис Київського університету права*, 2016. № 1. С. 255–259.
15. Антонюк Н.О. Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник. Львів., 2012. –514 с.
16. Василяка О.К. Родовий об'єкт господарських злочинів: дискусійні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 41. Том 2. С. 104–106.